

MİLDADİ İKİ BİN YILIN BAŞINI VE SONUNU TUTAN MÜCEDDİDLER:

GAZALİ VE BEDİÜZZAMAN

Prof. Dr. Şakir GÖZÜTOK*

İmam Gazalî ve Bediüzzaman'ın yaşadığı dönem arasında yaklaşık bin yıllık bir süreç vardır. Her insan içinde yaşadığı çağın çocuğudur. İçinde yaşanılan zaman dönemi insanın karakterinden tutun bütün düşünce dünyasına kadar her şeyini etkilemektedir. Bu çalışmamızda bin yıla yakın bir zaman aralığına rağmen bu iki önemli İslam âliminin hayat hikâyeleri ve mücadelelerindeki benzerlik dikkatimizi celp ettiğinden, bunu bir tebliğin müsaade ettiği sınırlar içerisinde ele almaya çalıştık.

Hüccetü'l-İslam lakabıyla ünlenmiş İmam Gazalî, 450/1058 yılında Tûs'ta dünyaya geldi. İmam Gazalî'nin babası, ilme müştak, takva ehli ve fakir biriydi, öleceği esnada bir yakın arkadaşına çocuklarını okutmayı vasiyet eder. Bunun üzerine babalarının Ahmed adındaki arkadaşı, kendilerini okutmaya çalışmıştır. Babalarının onlara bıraktığı mal bitince de: *“Biliyorsunuz ben fakir bir adamım, sizin geçiminizi sağlayamıyorum. Her türlü masrafınızı medreseler karşılar bunun için bir medreseye devam ediniz”* der.¹ Böylece İmam Gazalî ile kardeşi Ahmed'in medrese hayatı başlar. Bu fakirlikten dolayı ilimle buluşma mecburiyeti ile başlayan eğitim ve öğretim serüvenini anlatmak üzere İmam Gazalî'nin *“biz ilmi Allah rızası için okumadık, ama ilim bizi Allah'a götürdü”* dediği rivayet edilir.²

İlk olarak kendi memleketinde henüz küçük yaşta Ahmed b. Muhammed er-Rezekânî'den fıkıh dersleri aldı. Sonra İmam Ebu Nasr el-İsmailî'den ders almak için Cürcan'a gitti ve “et-Ta'likat”ı ona arz ettikten sonra yeniden Tûs'a döndü. Bu yolculuk esnasında eşkıyalar yollarını kesti, kervandakilerin her şeyini aldılar, bu esnada Gazalî'nin de içinde notları ve kitapları bulunan çuvallarına el koydular. Eşkıyalar ayrılıp giderken küçük Gazalî peşlerine düşer, reisleri “dön yoksa mahvolursun” diye tehdit ettiğinde Gazalî: *“Size hiçbir faydası olmayacak bu çuvallarımı bana vermenizi istiyorum”* diye ricada bulunur. Eşkıya başı, çuvallarda ne var diye sorduğunda Gazalî, *“kitaplarımdır, onlardan ders almak*

* Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Eğitimi Ana Bilim Dalı

¹ Tacuddin Ebu Nasr Abdulvahhab b. Ali b. Abdilkafî es-Subkî (ö.771/1370), *Tabakatu's-Şafîyyeti'l-Kubrâ*, Tah: Mahmud Muhammed et-Tanahî, Abdulfettah Muhammed el-Hulvî, Daru İhyai'l-Kutubi'l-Arabî, Kahire, Ts., c. 6, s. 193.

² Subkî, *Tabakatu'l-Kubrâ*, c. 6, s. 194.

için gurbete gittim, birde ilim için aldığım notlarım var” deyince, eşkıya başı gülererek: “*nasıl bunlardaki ilmi okuduğunu söylersin? Halbuki bunları senden aldığımda ilimsiz kalıyorsun*” der ve sonra çuvalların teslim edilmesini emreder.

Gazalî, eşkıya başının bu sözlerinden iyi bir ders almıştır. Tûs’a döndüğünde üç yıl boyunca bu notlarını ezberler ve her şeyi hafızasına kaydeder. Bu olay ve hafızasına aldığı bilgilerden dolayı sonradan bir darb-ı mesel olan şu sözleri söyler: “*Şayet bundan sonra yollarım kesilirse, artık ilmimi kaybetmem.*” Daha sonra Gazalî, Nişabur şehrine gider ve burada İmam Haremeyn’den (İmam Cüveynî) dersler almaya başlar. Burada Şafî Mezhebini, Hilaf, Kelam, Mantık, Hikmet ve Felsefe ilimlerinde derinleşir. Bu ilimlerin her birinden kitaplar kaleme alır.

İbni Kesir, “*Gazalî’nin konuştuğu/yazdığı her alanda dünyanın en zeki insanı olduğunu ortaya koyduğunu*” ifade etmektedir.³ İmam Gazalî’nin son demlerinde öğrencilerinden biri kendisine tavsiyede bulunmasını isteyince, “*Sana lazım olan ihlâstır*” demiş ve bu sözü ruhunu teslim edinceye kadar tekrar etmiştir. Gazalî, doğduğu yer olan Tûs şehrinde 505/1111 yılında vefat etmiştir.⁴

BEDİÜZZAMAN SAİD NURSÎ

Bediüzzaman Said Nursî, 1878’de Bitlis vilayetine bağlı Hizan ilçesi Nurs köyünde dünyaya geldi. Çocukluğunda çevresindeki medreselerde eğitim gördü. Anlaşılması en zor konuları kolaylıkla anladığı, okuduğu kitapları kolaylıkla ezberine aldığı ve ilmi münazaralardan galip ayrıldığı gibi özelliklerinden etkilenen Molla Fethullah Efendi (Verkanisî), Molla Said’e “Bediüzzaman” lakabını vermiştir.⁵ Daha sonra “Zamanın Harikası” anlamında “Bediüzzaman” unvanıyla şöhret bulmuştur.⁶

1. Dünya Savaşı yıllarında doğu cephesinde gönüllü alay komutanı olarak hizmet etti. Savaş esnasında yaralanıp 2,5 yıl Rusya’da esir kaldı. 1917’deki Bolşevik İhtilalı esnasındaki kargaşadan yararlanıp esaretten kurtuldu. Dönüşte, Genelkurmay’ın kontenjanından Osmanlı’nın en üst düzey dinî danışma merkezi olan Dar-ül Hikmet-il

³ İmaduddin Ebu’l-Fida Hafız İbni Kesir (ö. 774/1372), *el-Bidaye ve’n-Nihaye*, Tah: Abdullah b. Abdilmuhsin et-Turkî, Daru’l-Hicr, 1. Tab, Beyrut, 1997, c. 16, s. 213.

⁴ Ebu’l-Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed İbnu’l-Cevzî (ö.597/1200), *el-Muntazam fî Tarihi’l-Muluk ve’l-Umem*, Tah: Muhammed Abdulkadir Ata, Mustafa Abdulkadir Ata, 1. Tab, Daru’l-Kutubi’l-İlmiye, Beyrut, 1992, c. 17, s. 127; İbni Kesir, *Bidaye*, c. 16, s. 215.

⁵ Bediüzzaman Said-i Nursî, *Tarihçe-i Hayat*, Envar Yay., İstanbul, 1995, s. 47.

⁶ Salim Okur, *Ulemanın Gözüyle Bediüzzaman*, Kayıhan Yay., İstanbul, 2011, s. 197.

İslamiye'de görev yaptı. İngilizlerin İstanbul'u işgali yıllarında onların aleyhinde “Hutuvat-ı Sitte” adıyla bir risale neşretti.⁷

Bitlis'e gelen Said Nursî, ilmi alt yapısı ve farklı kişiliği, Bitlis Valisi Ömer Paşa'nın dikkatini çekmiş ve Vilayet konağında kalarak çalışmalarına devam etmesi için ona bir oda tahsis etmiş ve burada iki yıl çalışmıştır.⁸ Risale-i Nur kitapçıklarından alınan bilgilere göre burada iki yıl ilmi çalışmalar yapan Said Nursî daha sonra Van Valisi Hasan Paşa tarafından Van'a davet edilmiştir ve Van'da on yıl kadar ilmi çalışmalarına Vali Konağı'nda devam etmiştir. Hasan Paşa'nın valilik görevini bırakmasından sonra Van Valisi olan İşkodralı Tahir Paşa da Said Nursî ile ilişkilerini devam ettirmiş ve Said Nursî konağın kendisine ayrılan bölümünde çalışmalarına devam etmiştir.⁹ Valinin konağında ilmi çalışmalarına devam ederken, kendi medresesi olan Horhor Medresesi'nde de talebelerine ders vermekte olduğu da kendi eserlerinde anlatılmaktadır.¹⁰

Şeyh Sait İsyanı, Bediüzzaman'ın hayatının yönünün değişmesine sebep olan önemli bir olaydır. Bu olayla ilişkisi olmadığı ve hatta karşı olduğu halde, bu isyan bahane edilerek 1925 yılında Burdur'a sürülmüştür. Bu sürgün, Risale-i Nur adlı külliyyatın tohumunun atıldığı bir dönemdir. Onun artık sürgün, hapis ve takiple devam eden vefatına kadar değişmeyecek ızdıraplı bir hayat dönemi başlamıştır.

İMAM GAZALÎ VE BEDİÜZZAMAN'IN BENZER YÖNLERİ

Biraz sonra işaret edeceğimiz gibi gerek hayat serüvenlerinde gerekse mücadelelerinde pek çok benzerlik gösteren İmam Gazalî ile Bediüzzaman, iki uzak coğrafyanın insanları olmalarına rağmen kader ikisinin de yolunu Şam Ümeyye Camisine düşürmüştür. Gazalî, Ümeyye Camiinde uzun bir müddet kalır. Minarenin tam altındaki zaviyede kalır ve bu esnada Şeyh Nasır el-Mukaddesî'nin cami içindeki medresesinde dersler verdiği için burası “el-Medresetu'l-Gazalîyye” diye anılır.¹¹ Tarihin cilvesine bakın ki Bediüzzaman da, yaklaşık bin yıl sonra aynı camide meşhur Hutbe-i Şamiyye'yi irat edecektir.¹²

⁷ Tarihçe-i Hayat, s. 137.

⁸ Bediüzzaman Said-i Nursî, *Emirdağ Lahikası*, Envar Yay., İstanbul, 1995, s. 263.

⁹ Tarihçe-i Hayat, s. 47.

¹⁰ Emirdağ Lahikası, s. 504; Tarihçe-i Hayat, s. 48.

¹¹ Subkî, *Tabakatu'l-Kubrâ*, c. 6, s. 197.

¹² Tarihçe-i Hayat, s. 88.

İmam Gazalî ile Bediüzzaman'ı karşılaştırmak yeni yapılan bir iş değildir. Bediüzzaman'ın öğrencileri de zaman zaman bazı hususlarda bu benzerliğe temas etmişlerdir. Mesela Ali Ulvi Kurucu, Tarihçe-i Hayat'ın önsözünde “İmam-ı Gazalî'nin bundan dokuz yüz sene evvel ahlâk ve fazilet sahasında yapmış olduğu fütûhatı; bu asırda Bediüzzaman, iman ve ihlâs vâdisinde başarmıştır”¹³ diyerek mücadelelerinin genel açıdan benzerliğine işaret etmiştir.

Bediüzzaman'ın İmam Gazalî'den istifade ettiği bilinmektedir. Bizzat Bediüzzaman da İmam Gazalî ile olan gönül birliğinin hiç kopmadığına işaret etmektedir: “Demek nasıl ben ve biz, İmam-ı Gazalî ile irtibatımız var, kopmuyor; çünkü uhrevîdir, dünyaya bakmıyor.”¹⁴ İki büyük müceddid arasındaki bu bağlılık onların mücadelelerindeki benzerliğin adeta bir işaretidir. Şimdi kısaca bir kaç benzerliğe burada değinmek istiyoruz.

1- Erken yaşlarda temayüz etmişlerdir.

İmam Gazalî, henüz küçükken üstün zekâ ve kavrayışıyla dikkat çekmiş ve gençlik yıllarında eğitim gördüğü Hilaf, Cedel, Kelam, Felsefe ve Mantık ilimlerinde temayüz ederek bu alanların her birinde kitaplar yazmıştır. İmam Gazalî, Kavaidu'l-Akaid ve Akaidu Suğrâ adlı kitaplarını da bu dönemde yazmıştır.¹⁵ Bu dönemde Gazalî, çok zeki, gerçek bir dahi, ince düşünen, üstün bir muhakeme gücüne sahip biri olmakla temayüz ettiğinden Hocası İmam Haremeyn İmam Gazalî ile birlikte diğer üç gözde öğrencisi için: “*Gazalî, derin bir deniz; İlkiya¹⁶, bir aslan; el-Hafavî¹⁷ ise, yakan bir ateştir*” demiştir.¹⁸

İmam Gazalî henüz burada öğrenci iken bile diğer öğrencilere dersler verir ve pek çok kimse ilminden istifade ederdi.¹⁹ İmam Gazalî'nin yaşadığı dönemde, bir hocadan derslerini bitiren bir öğrenci hocasının herhangi bir eserine ta'lik (şerh) yazarak o hocanın yanındaki öğrenim hayatını tamamlardı. Bu yüzden İmam Gazalî de hocası İmam Cüveynî'nin eserine bir ta'lik yazar. Hocası İmam Cüveynî (İmam Haremeyn) Gazalî'nin

¹³ Tarihçe-i Hayat, s. 13.

¹⁴ Bediüzzaman Said-i Nursî, *Şualar*, Envar Yay., İstanbul, 1995, s. 285; Tarihçe-i Hayat, s. 415.

¹⁵ Ebu'l-Abbas Şemsuddin Ahmed b. Muhammed b. Ebibekir b. Hallikan (ö.681/1282), *Vefayatu'l-A'yan ve Enbau Ebnai'z-Zaman*, Tah: İhsan Abbas, Daru Sadr, 4. Tab, Beyrut, 2005, c. 4, s. 217; Subkî, *Tabakatu'l-Kubrâ*, c. 6, s. 196.

¹⁶ İlkiya el-Herasî olarak meşhurdur, asıl adı Ebu Hasan Ali b. Muhammed b. Ali et-Taberî'dir (ö.504/1110). İlkiya, kadri yüce, önde gelen, muazzam anlamlarına gelmektedir. İlkiya el-Herasî, İmam Gazalî ile birlikte İmam Haremeyn'in en önde gelen iki öğrencisinden biriydi. O da Gazalî gibi, Bağdat Nizamiye Medresesi'nde müderrislik yapmıştır.

¹⁷ Bu zatın adı, İmam Ebu Muzaffer Ahmed b. Muhammed b. Muzaffer el-Havafî'dir (ö.500/1106). İmam Haremeyn'in en gözde öğrencilerinden biridir. Tus kadılığı yapmıştır.

¹⁸ Subkî, *Tabakatu'l-Kubrâ*, c. 6, s. 195, 196.

¹⁹ İbni Asakir Ebu Kasım Ali b. Hasan b. Hibetullah eş-Şafî (ö.571/1175), *Tarihu Medineti Dimaşk*, Tah: Muhibuddin Ebu Said Ömer b. Garamel-Amrevî, Daru'l-Fikr, Beyrut, 1995, c. 55, s. 200.

kendi eserine yazdığı şerh olan “el-Menhûl fî Ta’likati’l-Usûl” adlı eserini okuduğunda “*ben sağ iken beni gömdün, ben ölünceye kadar sabredemedin mi?*”²⁰ diyerek öğrencisinin yazdığı kitabın kendi kitabını gölgede bıraktığını ifade etmiştir.

Bediüzzaman ise, kendisinde görülen harikulade zekâ ve hafıza sebebiyle daha on beş yaşlarında iken bütün bölgede “Molla Said-i Meşhur” diye tanınmıştır.²¹ Bediüzzaman, henüz genç iken Siirt’te yanında medresede eğitim gördüğü Molla Fethullah, onun ilmi kavrayışına, zekâsına hayran kalmış ve kendisine: “*Zekâda harikasınız, fakat hızınız nasıldır? Makamat-ı Harîriyeden*²² *birkaç satırını iki defa okumakla hızzedebilir misiniz?*” diyerek kitabı uzatır. Bediüzzaman kendisine uzatılan kitabı alarak, bir yaprağını bir defa okumakla tamamını ezberleyip geri okuduğunda, Molla Fethullah: “*Zekâ ile hızın ifrat derecede bir kimsede tecemmuu nadirdir*” diyerek hayrette kalmıştır.²³ Bediüzzaman’ın, erken yaşlarda bütün çevrede dikkat çeken bu yönü çok kısa sürede kendisine bugüne kadar devam eden bir şöhret kazandıracaktır.

2- Devlette görev alma ve sonra devlet ile yollarını ayırma

İmam Haremeyn vefat ettiğinde İmam Gazalî, Nişabur’da Nizamülmülk ile görüşmek için gider ve onun huzurunda pek çok âlimle ilmi sohbet ve münakaşaya katılır. Orada hazır bulunan herkes İmam Gazalî’nin kavrayışına ve ilmi anlayışına hayran kalır. Bunun üzerine Nizamülmülk, onu dönemin en gözde medresesi olan Bağdat Nizamiye Medresesi’ne müderris olarak tayin eder. İbni Hallikan’a göre, İmam Gazalî 484/1091 yılında²⁴ İbni Kesir’e göre ise otuz dört yaşındayken 480/1087 yılında²⁵ Bağdat’a varır ve pek çok ünlü âlimin hazır bulunduğu ilk dersini vererek buradaki görevine başlar.

İbni Hallikan’ın verdiği tarihi esas alırsak burada toplam dört yıl kaldıktan sonra 488/1095 yılında buradaki görevini bırakarak münzevi bir hayata başlamak üzere Hacc’a gider ve sonra Şam bölgesine döner. Bugünkü Şam şehrinde Ümeyye Camisi’nin batı tarafındaki minarenin altında bulunan zaviyede kalır ve burada dersler verir. Bir müddet Kudüs ve İskenderiye’de kaldıktan sonra yine Şam’a döner. Daha sonra memleketine döner kısa bir dönem Nişabur Nizamiye Medresesi’nde ders verdikten sonra devlet ile Bağdat’tan

²⁰ İbnu’l-Cevzî, Muntazam, c. 17, s. 125.

²¹ Tarihçe-i Hayat, s. 37.

²² Meşhur şair ve edip Ali el-Harîrî’nin (ö.665/1267) eseridir.

²³ Tarihçe-i Hayat, s. 36.

²⁴ İbni Hallikan, Vefayat, c. 4, s. 217.

²⁵ İbni Kesir, Bidaye, c. 16, s. 213.

ayrılırken ayırdığı yollarını tamamen keserek memleketi Tûs'a gider ve orada hem bir medrese hem de bir zaviye kurarak eğitim ve öğretim hizmetine vefat edinceye kadar devam eder.²⁶ Bilindiği gibi İmam Gazalî'nin ders verdiği Nizamiye Medreseleri, dönemin Selçuklu Veziri Nizamülmülk tarafından kurulmuş devlete bağlı kurumlardır.

Bediüzzaman da, sahip olduğu üstün ilmi birikimi ve dikkat çekici ilmi izahlarından dolayı İstanbul'da Meşihat-ı İslamiyye Dairesinde bulunan Darü'l-Hikmeti'l-İslamiyye'ye üye olarak atanmıştır.²⁷ Bu kurum, devlete bağlı bir kuruluştur. Darü'l-Hikmeti'l-İslamiyye, o zamanlar Mehmed Akif, İzmirli İsmail Hakkı, Elmalılı Hamdi Yazır gibi İslâm âlimlerinden oluşan bir İslâm akademisi mahiyetinde idi.²⁸

Bediüzzaman, bu görevi kıramadığı dostlarının ısrarı üzerine kabul etmiştir.²⁹ Bu görev Rusya esaretinden kurtulup İstanbul'a geldiğinde gerçekleşmiştir.³⁰ Bediüzzaman burada yaklaşık iki yıl maaş alarak çalışmıştır.³¹ Bediüzzaman, burada çalıştığı esnada, bir ara Abdulkadir Geylanî'nin "Fütuhu'l-Gayb" adlı eserini okur ve "*sen daru'l-hikmedesin, kalbini tedavi edecek bir doktor bul*" mısralarıyla karşılaşınca, "Güya ehl-i İslâmın yaralarını tedaviye çalışan bir hekim idim. Halbuki en ziyade hasta ben idim" diye düşünür ve "*hasta evvelâ kendine bakmalı, sonra hastalara bakabilir*"³² diyerek buradan ayrılmıştır. Böylece devlet ile yollarını ayırmıştır.

3- Her iki zat, uzlete çekilmişlerdir.

Yukarıda da değindiğimiz gibi İmam Gazalî, Bağdat Nizamiye Medresesi'nde baş müderris iken burada toplam dört yıl kaldıktan sonra 488/1095 yılında buradaki görevini bırakarak münzevi bir hayata başlamak üzere Hacc'a gider ve sonra Şam bölgesine döner. Bugünkü Şam şehrinde Ümeyye Camisi'nin batı tarafındaki minarenin altında bulunan zaviyede kalır ve burada dersler verir. Bir müddet Kudüs ve İskenderiye'de kaldıktan sonra yine Şam'a döner ve uzlet hayatına devam eder. Kudüs'te yazmaya başladığı Meşhur İhyau Ulumi'd-Din adlı eserini bu esnada tamamlar.³³

²⁶ İbni Hallikan, Vefayat, c. 4, s. 217.

²⁷ Emirdağ Lahikası, s. 155, 516; Bediüzzaman Said-i Nursî, *Sikke-i Tasdik-i Gaybi*, Envar Yay., İstanbul, 1995, s. 84, 161.

²⁸ Tarihçe-i Hayat, s. 120.

²⁹ Bediüzzaman Said-i Nursî, *Şualar*, Envar Yay., İstanbul, 1995, s. 466.

³⁰ Şualar, s. 496.

³¹ Emirdağ Lahikası, s. 24; Bediüzzaman Said-i Nursî, *Mektubat*, Envar Yay., İstanbul, 1995, s. 66.

³² Mektubat, s. 355; Sikke-i Tasdiki Gaybi, s. 143.

³³ İbni Asakir, Tarihu Dımaşk, c. 55, s. 201.

Bediüzzaman'ın da tam bir uzlet ve inzivadan sonra, tekrar irşat ve cemiyet hayatına atılması, aynen İmam Gazalî'nin hayatında geçirmiş olduğu o mühim ve tarihî merhaleye benzemektedir.³⁴

Bediüzzaman, Eski Said döneminden sonra ve özellikle ilk Millet Meclisi'nin oluşmasından sonra 1922 yılında³⁵ Van'a geçerek münzevi bir hayat yaşamasına³⁶ Mektubat adlı eserinde: *"Siyaseti terk ve dünyadan tecerrüd ederek bir dağın mağarasında âhireti düşünmekte iken, ehl-i dünya zulmen beni oradan çıkarıp nefyettiler. Hâlık-ı Rahîm ve Hakîm o nefyi bana bir rahmete çevirdi. Emniyetsiz ve ihlası bozacak esbaba maruz o dağdaki inzivayı; emniyetli, ihlaslı Barla Dağlarındaki halvete çevirdi."*³⁷ diyerek değinmektedir. Aslında Bediüzzaman, uzlete çekilmenin kararını çok önceden vermiştir. Bediüzzaman, *"Rusya'da esarete iken niyet ettim ve niyaz ettim ki, âhir ömrümde bir mağaraya çekileyim"* diye o zaman karar almıştır.³⁸

Çalkantılı bir hayatın ve siyasi çekişmelerin faydasızlığını gören Bediüzzaman, *"Eûzü billahi minesseytani vessiyase"* yani, *"Seytandan ve siyasetten Allah'a sığınırım"* düsturuyla inzivaya çekilmeyi tercih etmiştir. Bediüzzaman, inzivayı neden tercih ettiğini ise şöyle izah etmektedir: *"Madem mânevi hâcât-ı zaruriyeye istinad eden mânevî vazifeler var. Ve o vazifelerin en mühimmi, ebed yolunda seyahat için pasaport varakası ve berzah zulûmatında kalbin ceb feneri ve saadet-i ebediyenin anahtarı olan îmandır ve îmanın ders ve takviyesidir. Elbette o vazifeyi gören ehl-i mârifet, herhalde küfrân-ı nîmet suretinde kendine edilen nîmet-i İlâhiyyeyi ve fazilet-i îmaniyeyi hiçe sayıp, sefihler ve fâsıkların makamına sukut etmiyecektir. Kendini, aşağıların bid'alariyle, sefahetleriyle bulaştırmıyacaktır!.. İste beğenmediğiniz ve müsavatsızlık zannettiğiniz inziva bunun içindir."*³⁹ Bediüzzaman'ın bu münzevi hayatı yaklaşık dokuz yıl sürmüştür.⁴⁰ Bediüzzaman, hayatının büyük çoğunluğunun inzivada geçtiğini bizzat kendisi ifade etmektedir.⁴¹

³⁴ Tarihçe-i Hayat, s. 12.

³⁵ Bediüzzaman Said-i Nursî, *Barla Lahikası*, , Envar Yay., İstanbul, 1995, s. 164.

³⁶ Tarihçe-i Hayat, s. 27.

³⁷ Mektubat, s. 46; Tarihçe-i Hayat, s. 177.

³⁸ Mektubat, s. 46; Tarihçe-i Hayat, s. 177.

³⁹ Bediüzzaman Said-i Nursî, *Lemalar*, Envar Yay., İstanbul, 1995, s. 173; Tarihçe-i Hayat, s. 187, 188.

⁴⁰ Şualar, s. 456; Tarihçe-i Hayat, s. 221, 259; Barla Lahikası, s. 360, 361. Bir başka yerde bu süre on yıl olarak gösterilmiştir. Bkz: Şualar, s. 458; Tarihçe-i Hayat, s. 261. Başka bir yerde de yirmi yıllık bir inziva hayatından söz edilmektedir: Tarihçe-i Hayat, s. 495; Emirdağ Lahikası, s. 127, 284. Başka bir yerde ise bu süre yirmi iki olarak yazılmıştır. Bkz: Emirdağ Lahikası, s. 240. Yirmi sekiz senelik inziva hayatından söz edilmektedir. Emirdağ Lahikası, s. 454. Bir defasında da otuz beş senelik bir inziva hayatından söz edilmektedir. Bkz: Şualar, s. 597. Bu tarihlerin değişik olması, muhtemelen Risalelerin yazıldığı yıllardaki uzlet hayatının süresini göstermektedir ve bu yüzden her defasında farklı yıllar ifade edilmiştir.

⁴¹ Tarihçe-i Hayat, s. 703; Emirdağ Lahikası, s. 369, 475.

4- Kevnî Ayetleri Nazara Vermeleri

İmam Gazalî, Kevnî ayetler dediğimiz, tabiattaki güzelliklerin ve harika yaratılışlarının üstün ilme sahip bir Yaraticıya işaret ettiklerini bazı eserlerinde ilgi düştükçe işaret etmesinin yanında, tabiattaki her varlığın Allah'ın üstün sanatına birer örnek olduğunu ortaya koymak açısından müstakil bir eser kaleme almıştır. “el-Hikmetu fî Mahlûkatillah” adını verdiği bu kitap, baştan sona göklerdeki yaratılışın harikuladeliğinden başlayarak yeryüzündeki değişik varlıkların hikmetine değindikten sonra, insandaki yaratılış hikmetine işaret ederek varlığın Yaradan'a işaretini ortaya koymaktadır.⁴² Çok sistematik bir şekilde varlıkların yaratılış hikmetlerine değinen İmam Gazalî'nin bu eseri adeta kısa bir özeti şeklinde Risale-i Nurların müjdecisi gibidir.

Bediüzzaman da neredeyse eserlerin tamamında yeri geldikçe kevnî ayetleri nazara vermektedir. Öyle ki bütün kâinatı “*kâinat kitabı*”⁴³ diye önümüze koymakta ve okutmaktadır. Söz gelimi Mektubat adlı eserinin üçüncü mektubunda, “*seyyareler, kumandanları olan güneşin dairesinden çıkıyorlar, sabit yıldızlar dairesine girerek semada yeni yeni nakışları ve san'atları*” göstererek, “*kamer'in takdiri ve tedviri ve tedbir ve tenviri ve zemine ve Günes'e karşı gayet dakik bir hesabla vaziyetleri*”ne dikkat çektikten sonra “*zemin müsahhar bir sefine, bir merkûb olduğunu*” ortaya koyarak sözü bağlamaktadır.⁴⁴

Bediüzzaman, eserlerinde tabiattaki olaylar ve yaratılışların inceliklerini ve yaratılış sanatındaki harikaları o kadar sık işlemektedir ki, onlara burada değinmek bir tebliğin sınırlarının tahammül edeceği bir durum değildir. Bu yüzden kısaca değinerek Risale-i Nurları okumak bu meseleyi anlamak olacağını hatırlatmakla yetiniyoruz.

5- Her iki zat tarikatta üveysidir

Tasavvufta genellikle iki tür mürşitten söz edilir. Bunlardan birincisi ve en çok tavsiye edileni “mutlak mürşit”tir. Mutlak mürşit, yaşayan biridir ve müridin bu şahısla yüzyüze eğitim alması önerilir. Bir diğeri ise “manevi mürşit”tir. Manevi mürşit, hazır bulunan biri değil, vefat etmiş biri, Kur'ân, Hadis veya başka kitaplar gibi ilham veren unsurlardır. Mürit, bu manevi mürşitlerden birinden feyiz ve ilham almak suretiyle de tasavvufi feyze ulaşabilir.⁴⁵

⁴² Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed el-Gazalî, *el-Hikmetu fî Mahlûkatillah*, Tah: Muhammed Raşid el-Kayyanî, Daru İhyai'l-Ulum, 1. Tab, Beyrut, 1978.

⁴³ Bediüzzaman Said-i Nursî, *Sözler*, Envar Yay., İstanbul, 1995, s. 158, 176, 302, 387 vb.

⁴⁴ Mektubat, s. 14, 15.

⁴⁵ Şakir Gözütok, *Sûfi Pedagojisi*, Nesil Yay., İstanbul, 2012, s.

Araştırmaya esas aldığımız iki İslam alimi de başta kısmen tasavvufi bir eğitim alsalar da, esasta gerçek tasavvufi gelişmelerini manevi mürşitler vasıtasıyla gerçekleştirmişlerdir. Bu tür manevi mürşitlerden eğitim alanlara “üveysî” denilmektedir.

İmam Gazalî, ilk dönemlerde Nişabur’daki öğrenimi esnasında Kuşeyrî’nin Tûs ve Nişabur dolaylarında meşhur olmuş sûflerinden biri olan Ebu Ali el-Farmedî’den ders alması, onun aynı zamanda tasavvufi dersler aldığına yorumlanmıştır.⁴⁶ İmam Subkî ise, İmam Gazalî’nin Ali el-Alâî’den tasavvufi eğitim aldığını ifade etmektedir.⁴⁷

Bediüzzaman da, ilk zamanlarda Nakşibendîliği Nur Muhammed’den ve Kadiriliği ise Şeyh Nureddin’den ders almıştır.⁴⁸ Bir dönem içinde bulunduğu şartlar kendisinin farklı bir mecrada mücadele etmesine sebep olmuşsa da daha sonra kendine yeni bir istikamet çizmesi gerektiğine inanmıştır. Bu yeni istikamette elbette tasavvufi terbiye de yer alacaktır. Bediüzzaman’ın “Eski Said” olarak nitelediği bu döneminin "Yeni Said"e geçişinde, Abdulkadir Geylanî’nin *Fütuh’ul-Gayb* isimli kitabından aldığı ders önemli rol oynamıştır.⁴⁹

Bediüzzaman bunu şu şekilde açıklamaktadır: “*Kırk elli sene evvel Eski Said, ziyade ulûm-u akliye ve felsefiyede hareket ettiği için, hakikat-ül hakaike karşı ehl-i tarîkat ve ehl-i hakikat gibi bir meslek aradı. Ekser ehl-i tarîkat gibi yalnız kalben harekete kanaat edemedi. Çünkü akli, fikri hikmet-i felsefiye ile bir derece yaralı idi; tedavi lâzımdı. Sonra hem kalben, hem aklen hakikata giden bazı büyük ehl-i hakikatın arkasında gitmek istedi. Baktı, onların herbirinin ayrı cazibedar bir hâssası var. Hangisinin arkasından gideceğine tahayyürde kaldı. İmam-ı Rabbanî de ona gaybî bir tarzda "Tevhid-i kible et!" demiş; yani "Yalnız bir üstadın arkasından git!" O çok yaralı Eski Said'in kalbine geldi ki: "Üstad-ı hakikî Kur'an'dır. Tevhid-i kible bu üstadla olur." diye, yalnız o üstad-ı kudsînin irsadiyle hem kalbi, hem ruhu gayet garib bir tarzda sülûke başladılar. Nefs-i emmaresi de sükûk ve sübehatıyla onu manevî ve ilmî mücahedeye mecbur etti. Gözü kapalı olarak değil; belki İmam-ı Gazalî (R.A.), Mevlâna Celaleddin (R.A.) ve İmam-ı Rabbanî (R.A.) gibi kalb, ruh, akıl gözleri açık olarak, ehl-i istiğrakın akıl gözünü kapadığı yerlerde, o makamlarda gözü açık olarak gezmiş.”⁵⁰*

⁴⁶ Mustafa Çağrı, “Gazzalî”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV Yay., İstanbul, 1996, c. 13, s. 490.

⁴⁷ Subkî, *Tabakatu'l-Kubrâ*, c. 6, s. 247.

⁴⁸ Barla Lahikası, Sözlük Yay., İstanbul, 1996, s. 244.

⁴⁹ Lemalar, Envar Neşriyat, s. 235.

⁵⁰ Mesnevi Nuriye, s. 7.

Bediüzzaman, Risalelerin çeşitli yerlerinde yeri geldikçe gerçek mürşidi Kur'ân'ın dışında ilham aldığı diğer manevi mürşitlerinden de söz etmektedir: “*Risale-i Nur mev'id-i Ahmedî (A.S.M.) ve müjde-i Haydarî (R.A.) ve besaret ve teavün-ü Gavsî (K.S.) ve tavsiye-i Gazalî (K.S.) ve ihbar-ı Farukî (K.S.)dir.*”⁵¹

Bediüzzaman başka bir yerde manevi mürşitlerden ders aldığını çok daha açık bir şekilde ifade etmektedir: “*İşte bu sır içindir ki, Yeni Said'in hususî üstadı olan İmam-ı Rabbanî, Gavs-ı A'zam ve İmam-ı Gazalî, Zeynelâbidîn (R.A.) –hususan Cevsen-ül Kebir münacatını bu iki imamdan ders almışım- ve Hazret-i Hüseyin ve İmam-ı Ali'den (Kerremallahü Vechehu) aldığım ders, otuz seneden beri, hususan Cevsen-ül Kebir'le daima onlara manevî irtibatımda, geçmiş hakikatı ve şimdiki Risale-i Nur'dan bize gelen meşrebi almışım.*”⁵²

Görüldüğü gibi Bediüzzaman pek çok manevi mürşitlerinden söz etmektedir. Bunlardan biri de Mevlana Celaleddin er-Rûmî'dir: “*Eski Said'in ve Yeni Said'in mühim üstadlarından olan ve onun müridleri olan Mevlevîlerin her yerde Risale-i Nur'la alâkadarlıkları cihetiyle çok alâkadar olduğum ve İmam-ı Rabbanî, İmam-ı Gazalî gibi mühim bir üstadım olan Mevlâna Celaleddin'i ziyaret için gitmiştim.*”⁵³

Bazı veliler vardır ki, Allahu Teâlâ onları kendine cezb ederek yakîn derecesine erdirir. Seyru sülûk ve mücahede onlar için söz konusu olamaz. Bu suretle veli olmak caizdir.⁵⁴ Fakat bu zevatın halkı irşad etme ve mürid yetiştirme yetkisi yoktur. Çünkü tasavvufî eğitimdeki merhaleleri geçmeden neticeye ulaşmışlardır. Halbuki ancak bu eğitimden geçmiş biri, bu yoldaki fayda ve zararları, menzil ve makamları, kerametlerin hallerini bilebilir. O halde bu şekildeki bir eğitimi tamamlamış biri, ancak mürşid olarak yeniden eğitim yaptırabilir.⁵⁵

Manevi mürşitlerden ders almadan velayet makamına ulaşmış olan İmam Gazalî ve Bediüzzaman'ın bu yüzden “şeyhlik”leri yoktur ve müritleri de olmamıştır. Ama ikisinin de temayüz eden yönleri âlimlikleridir ve bu yüzden ilim ehline ilmi eserler miras bırakmışlardır.

⁵¹ Emirdağ Lahikası, s. 98; Sikke-i Tasdik-i Gaybi, s. 266.

⁵² Emirdağ Lahikası, s. 210; Tarihçe-i Hayat, s. 135.

⁵³ Emirdağ Lahikası, s. 220, 221.

⁵⁴ Necmuddin Kübrâ, Tasavvufî Hayat, s. 88.

⁵⁵ Hucvirî, Ali Osman el-Cüllabî, *Kaşefü'l-Mahcub (Hakikatın Bilgisi)*, Haz: Süleyman Uludağ, Dergâh Yay., İstanbul, 1982, s. 136; İmam Rabbanî, *Mektubat*, İstanbul, Ts., c. , 1, s. 65, (48. Mektup); Necmuddin Kübrâ, *Tasavvufî Hayat*, Tere: Mustafa Kara, Dergâh Yay., İstanbul, 1980, s. 88.

6- Felsefeyle Mücadele

İmam Gazalî, döneminde revaçta bulunan ve İslam dünyasında ciddi etkileri olan felsefeyle mücadele etmeyi ve felsefenin ortaya koyduğu fikri bulanıklığı gidermeyi adeta görev bilmiştir. Gerçek bir bilim adamı haysiyetiyle öncelikle felsefi eserleri uzun uzun incelemiş ve “Mekasidu’l-Felasife”⁵⁶ adlı eserle, tarafsız ve objektif bir bakış açısıyla öncelikle filozofların neler ifade ettiklerini ortaya koymaya çalışmıştır. Bu eserde, Mantık, İlahiyat ve Tabiyyat konuları hususunda filozofların görüşleri ele alınmaya çalışılmıştır.⁵⁷

İmam Gazalî, tarafsız bir şekilde ortaya koyduğu felsefi görüşleri bu kez “Tehafutu’l-Felasife”⁵⁸ adlı eserinde eleştiriye tabi tutmuştur. İmam Gazalî, yirmi meselede filozofların yanlışlarını ortaya koyarken bunların üçünde küfre gittiklerini ve on yedi meselede de sapıttıklarını delilleriyle ortaya koymaktadır.⁵⁹ İmam Gazalî’nin felsefeye bu eserdeki itirazlarla vurduğu darbeye felsefe, İbn Rüşd gibi güçlü ilim adamlarının karşılık koymalarına rağmen günümüze kadar İslam dünyasında eskiden sahip olduğu itibarı bir daha yakalayamamıştır.

Ancak yirminci yüzyıla gelindiğinde, batı dünyasının endüstriyel devrimle elde ettiği teknolojik üstünlükle birlikte buradaki felsefi görüşlerin de üstün görüşmüş gibi ele alınıp kabul görmesiyle İslam dünyası yeniden bir felsefi taarruza maruz kalmıştır. Özellikle pozitivist felsefenin beslediği anlayışlara karşı bu kez Bediüzzaman Said-i Nursî yeniden bir karşılık verme ihtiyacını hissederek Risale- Nurları kaleme almıştır. Said Nursî, bir zamanlar felsefe mesleğinde çok ileri gitmiş, sonra Kur'an-ı Hakîmin irşadıyla, hak ve hakikate erişmiş ve bu zamanda fen ve felsefe ile iştigal edip şek ve şüphelere maruz kalanları, aklî delillerle şüphelerden kurtaracak eserler telif etmiştir.⁶⁰

Bediüzzaman, “kâinata bakan felasifenin kitablarında kâinata ait hükümler, nefis-ül emirde örümceğin nescinden zaîf ise de, zahire göre daha muhkem görün”⁶¹ yünüyle insanları aldattığını görmüş ve bununla mücadele etmeyi görev bilmiştir. Risalelerin her bir

⁵⁶ Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed el-Gazalî, *Mekasidu’l-Felasife*, Tah: Mahmud Beycû, Matbaatu’s-Sibah, Dımaşk, 2000.

⁵⁷ Bir başka baskı için bakınız: Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed el-Gazalî, *Mekasidu’l-Felasife*, Tah: Süleyman Dünya, Daru’l-Me’arif, Mısır, 1961.

⁵⁸ Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed el-Gazalî, *Tehafutu’l-Felasife*, Tah: Mahmud Beycû, Matbaatu’s-Sibah, Dımaşk, Ts.

⁵⁹ Bir başka baskı için bakınız: Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed el-Gazalî, *Tehafutu’l-Felasife*, Tah: Süleyman Dünya, Daru’l-Me’arif, 3. Tab, Mısır, Ts., s. 73 vd.

⁶⁰ Tarihçe-i Hayat, s. 28.

⁶¹ Mektubat, s. 238.

yerinde “Kâinatı abes ve gayesiz itikad eden felasife-i abesiyun gibi kendilerini başıboş, hikmetsiz, gayesiz, vazifesiz, Hâlıksız”⁶² zanneden felsefi inançlara verilmiş bir cevap vardır. Risaleler, yalnızca “Ukûl-ü asere ve erbab-ül enva' namıyla şerikleri itikad eden müşrik felasife”yle değil, “yıldızlara ve melaikelere bir nevi uluhiyet isnad eden Sabiiyun gibi, Cenab-ı Hakk'a veled nisbet eden mülhid ve dâllînler gibi”⁶³ zümrelere de cevap vermektedir.

Sözgelimi Sözler kitabındaki Yirmi İkinci Söz, "Cüz'iyata ilm-i İlahî taalluk etmiyor" diye ilm-i İlahînin azametli ihatasını nefyedip, bütün mevcudatın şهادat-ı sadıklarını reddetmişler. Hem felsefe, esbaba tesir verip, tabiat eline icad veren”⁶⁴ anlayışına verilmiş ciddi bir karşılık niteliğindedir. Risaleler, bir bütün olarak “şu zamanda, hususan maddiyyunların felsefeleriyle zihni bulanalar, bu bedihî mes'elede tereddüd gösterdikleri için, şeytanın bu desisesine karşı”⁶⁵ ciddi bir savunmayı da içermektedir. Çünkü “Bu zamanda ehl-i İslâmın en mühim tehlikesi, fen ve felsefeden gelen bir dalaletle kalblerin bozulması ve imanın zedelenmesi”⁶⁶ meselesidir.

Risalelerin hemen her sayfası, doğrudan veya dolaylı olarak felsefeden gelen yanlış anlayışlarla kalpleri bozulan ve imanları zedelenenlere yardımcı olacak fikirlerle bezenmiştir. Bu bakımdan Bediüzzaman’ın gayesi “felsefe-i sakîmenin şakirdleriyle Kur'an-ı Hakîm'in tilmizlerinin hamiyetkârlık ve fedakârlıklarını bununla müvazene edebil”mesini⁶⁷ sağlamaktır. Risale-i Nurlar, bu husustaki görevlerini fazlasıyla yerine getirmiştir. Zira “Yarım asra yakın o mesleği Risale-i Nur suretinde, fakat dâhilî nefis ve şeytanla mücadeleye bedel, hariçte muhtaç mütehayyirlere ve dalalette giden ehl-i felsefeye karşı Risale-i Nur, geniş ve küllî Mesnevîler hükmüne”⁶⁸ geçmiştir.

Risaleler, yalnızca günümüzde değil, tıpkı İmam Gazalî’nin eserleri gibi yıllarca etkisini sürdürecektir ve insanları aydınlatacak bir komumda görünmektedir.

7- Her iki zat birer “müceddid”tirler

Dini içinde bulunduğu çağın gerçeklerine göre Kur’ân ve Sünneti esas alarak yeniden yorumlama ve çağın insanlarına açıklama görevi üstlenen müceddidler için Hadiste

⁶² Sözler, s. 386.

⁶³ Sözler, s. 388.

⁶⁴ Sözler, s. 544.

⁶⁵ Lemalar, s. 82.

⁶⁶ Lemalar, s. 104.

⁶⁷ Lemalar, 119; Bediüzzaman Said-i Nursî, *Mesnevi-i Nuriye*, Envar Yay., İstanbul, 1995, s. 156.

⁶⁸ Mesnevi-i Nuriye, s. 8.

de işaret edildiği gibi her yüz yılın başlarında görev verilmektedir.⁶⁹ Her yüz yıl için müceddidlerin kimler olduğu âlimlerce ifade edilmiştir. İmam Gazalî ile Bediüzzaman'ın da kendi çağlarının müceddidi oldukları ifade edilmektedir.

İmam Gazalî'nin yaşadığı dönemin müceddidi olduğu pek çok İslam âlimi tarafından ifade edilmiştir.⁷⁰ Hiç şüphe yok ki İmam Gazalî, hicri beşinci yüz yılın tartışmasız müceddididir.⁷¹

Günümüzde de Bediüzzaman için aynı şeyler ifade edilmektedir. Bir dönem Huzur Dersleri Mukarrirliği de yapmış olan Fetva Emni Muğlalı Ali Rıza Efendi, Bediüzzaman'ın müceddid olduğunu ifade etmiş ve şunları söylemiştir: "*Bediüzzaman, şu zamanda Dîn-i İslâm'a en büyük bir hizmet eylediğini ve eserlerinin tam doğru olduğunu ve böyle bir zamanda ve mahrumiyet içinde tam bir feragat-ı nefis ettiğini ve onun Risale-i Nuru, müceddid-i din olduğunu kat'iyyen tasdik ederim. Cenab-ı Hak, onu muvaffak eylesin.*"⁷²

Sultan Abdulhamid'in sarayında imamlık yapmış olan Hacı Hafız Hasan Sarıkaya,⁷³ Bir dönem Diyanet İşleri Başkanlığı Müşavere ve Dini Eserleri İnceleme Kurulu'nda da görev alan İsmail Hakkı Zeyrek,⁷⁴ Bağdat Üniversitesi profesörlerinden Muhsin Abdulhamid,⁷⁵ Hacı Salih Bilgin Efendi,⁷⁶ ve Şeyh Seyda el-Cezeri⁷⁷ gibi pek çok din alimi de Bediüzzaman'ı müceddid olarak tavsif etmişlerdir.

Bu yüzden Risale-i Nur öğrencileri de üstatlarını her zaman bir müceddid olarak görmüşlerdir⁷⁸ ve böyle inanmışlardır.

SONUÇ

Yaşadığı dönemlerin en çok dikkat çeken iki İslam âlimleri olan ve miladi iki bin yılının başında yaşayan İmam Gazali ile iki bin yılının son yüzyılında yaşayan Bediüzzaman, içinde buldukları zaman diliminin problemlerine köklü çözümler üretmek için büyük gayret göstermişler ve bu alanda eserler yazmışlardır.

Her iki âlimin en çarpıcı ve önde gelen hususiyetleri, Batı dünyasından gelen ve İslam dünyasını oldukça derinden etkileyen felsefi akımlara güçlü ve ikna edici cevaplar vermiş olmalarıdır. İmam Gazalî'nin bu anlamda ortaya koyduğu fikirler, yalnızca İslam

⁶⁹ Ebu Davud, Melahim, 1.

⁷⁰ Avnu'l-Ma'bud, c. 11, s. 394.

⁷¹ Feydu'l-Kadir, c. 2, s. 282.

⁷² Tarihçe-i Hayat, s. 307, 308; Okur, Ulemanın Gözüyle Bediüzzaman, s. 101, 103.

⁷³ Okur, Ulemanın Gözüyle Bediüzzaman, s. 237.

⁷⁴ Okur, Ulemanın Gözüyle Bediüzzaman, s. 261, 262.

⁷⁵ Okur, Ulemanın Gözüyle Bediüzzaman, s. 320.

⁷⁶ Okur, Ulemanın Gözüyle Bediüzzaman, s. 386.

⁷⁷ Okur, Ulemanın Gözüyle Bediüzzaman, s. 402.

⁷⁸ Barla Lahikası, s. 140, 166; Tarihçe-i Hayat, s. 160.

dünyasını felsefi anlayışların yanlışlarından korumakla kalmamış aynı zamanda pek çok Batılı düşünür ve filozofu da etkilemeyi başarmıştır. Bediüzzaman da aynı amaçla yola çıkmış ve eserlerini ortaya koymasının üzerinden henüz çok uzun bir zaman geçmemesine rağmen benzer etkiler ortaya koymaya başlamıştır.

İşin ilginç yönü miladi iki bin yılının başında ve sonunda gelen bu iki âlimin hayat hikâyelerinin ve mücadelelerindeki benzerliklerdir ki, bu çalışmada bu benzerliklerden bir kaçını ortaya koymuş bulunuyoruz.